

Grävandets ABC

-tio steg i en granskning

av Nils Hanson

nils.hanson@svt.se

Vill du bli en grävande reporter? Eller vill du veta hur en grävande reporter arbetar? Uppdrag gransknings projektledare Nils Hanson lotsar dig genom ett grävprojekt, från idé till publicering.

Varför ska man gräva när det kan räcka med två telefonsamtal för att skaffa underlag till en artikel eller ett inlägg?

Ett bra skäl: För att kunna berätta sanningen. Eller för att åtminstone försöka komma sanningen så nära som möjligt.

Ett annat bra skäl: För att kunna granska makten. I takt med att makthavare blir allt skickligare på att undvika granskning blir kravet på oss för att lyckas mycket högre.

Det krävs kunskaper för att ställa makthavare mot väggen. Och för att få kunskaper måste man gräva.

Så här kan ett grävprojekt gå till – steg för steg.

1. Ta fram idé

Har du tur kan idén komma, serverad på ett fat, genom ett konkret tips. En grävare kan dock inte förlita sig på tur. Vanligen börjar ett grävprojekt med en hypotes om att saker och ting inte är som det borde vara eller som det påstås vara.

Många bra grävprojekt har börjat med en kritisk tanke utifrån en helt vanlig nyhet. Är det verkligen som det påstås? Det kan vara en notis, en händelse, ett rykte eller helt enkelt bara dina egna funderingar som leder fram till slutsatsen: Det här borde man titta närmare på.

Här är några frågor du bör ställa dig när du värderar idén:

Finns det ett missförhållande?

Finns det någon drabbad?

Finns det en ansvarig?

Finns det ett allmänintresse?

Ett ja på alla dessa fyra frågor och du kan lugnt börja gräva. Som grävare vill du ha stort genomslag på ditt jobb. Tyvärr är sådana jobb ofta de som är svårast att genomföra. Till den kategorin hör exempelvis avslöjande om korruption. Det kan vara klokt att i början sätta ribban lite lägre och satsa på ett någorlunda säkert gräv vid sidan om det vanliga nyhetsarbetet.

Du kan exempelvis låta myndigheterna göra en del av jobbet. Låt oss kalla det minigräv. Myndigheter med tillsynsansvar är extra intressanta. Dessa myndigheter sysslar ju med ett slags grävande. Tillsynen dokumenteras i form av inspektionsprotokoll, avvikelserapporter, vitesförelägganden, mötesprotokoll med mera.

Myndigheterna granskar och vi kan plocka frukterna av deras arbete för att sedan gräva vidare.

Identifiera tillsynsmyndigheter inom ett område som intresserar dig. Oavsett vad du vill granska, ett privat företag eller en verksamhet inom den offentliga sektorn, gäller det att kartlägga tillsynen. Sätt dig in i hur myndigheten arbetar. I sämsta fall ger detta dig egna nyheter. I bästa fall är det grundplåten för ett bra gräv.

Med hjälp av handlingar som finns lätt tillgängliga kan du kanske avslöja allvarliga missförhållanden. Och med en riktigt bra nyhet på gång blir det genast mycket lättare att få gräva på heltid.

En grävare måste vara smart. Om du är grön och vill göra ditt första projekt kan det vara smartast att ge chefen det han eller hon vill ha. Om du har en chef som sätter blåljusnyheter främst kan det vara klokt att föreslå ett projekt som har med polisen att göra. Om chefen tycker att frågor som rör vård och omsorg är viktigast så väljer du det området.

När du en gång visat din grävförmåga får du större frihet.

2. Göra förstudie

Nu ska du undersöka om din hypotes håller. Ett enda kollsamtal kan räcka för att punktera idén. Men det kan också ta veckor att förvissa sig om att idén har bärkraft.

Syftet med förstudien är att ta reda om det finns ett missförhållande eller om det åtminstone finns starka skäl att tro att så är fallet.

Förstudien är också ett sätt att avgränsa arbetet. Du går in brett för att sedan välja bort det som inte är relevant.

I denna första trevande research ingår att läsa det som tidigare publicerats i ämnet, ta fram handlingar från offentliga källor samt tala med experter och andra personer som är insatta i frågan.

Försök identifiera några nyckelfakta som ska bekräftas eller vederläggas.

Var hård mot din hypotes. Lägg ner minst lika mycket kraft på att motbevisa den som att belägga den.

Efter förstudien ska du kunna sammanfatta »grejen« kort, helst i en enda mening. Går inte det bör en varningsklocka ringa. Du har kanske inte avgränsat tillräckligt. Det behövs kanske mer research. Eller så håller trots allt inte idén.

Lova inte chefen för mycket. Det kan straffa sig senare.

Formulera två nivåer för ditt projekt, en mininivå och en maxinivå.

Mininivån är du tämligen säker på att ta hem och det är tillräckligt bra för att publicera. Den lovar du chefen.

Maxinivån, kanske en kioskvältare, är du osäker på. Den ger du inget löfte om.

Klartecknet från chefen följs ofelbart av denna fråga: När kan vi publicera?

Nu gäller det återigen att inte lova för mycket. Ett grävprojekt tar alltid mycket längre tid än beräknat.

Verkligheten är nästa alltid mer komplicerad än vad du tror.

Hypotesen spricker kanske men det du finner istället visar sig vara nog så intressant. I bästa fall finns det ännu större potential i projektet än vad du vågat hoppas på. I vilket fall som helst får du hela tiden vara beredd på att formulera om din hypotes. Verkligheten är alltid bäst.

Med en deadline hängande över dig som ett otäckt svart skynke kan du tvingas forcera ditt grävande. Du hinner inte följa upp intressanta spår. Brådska ökar chansen för fel. Och du sviker dina läsare, lyssnare eller tittare. Du förespeglar dem att du har gjort en ordentlig granskning men i själva verket har du kanske bara gjort halva jobbet.

Även om det är enerverande för chefen är det viktigt att du får den tid du behöver. Detta tålmod belönas ofta med ett genombrott på slutet som du annars skulle missa.

I stället för att direkt bestämma ett publiceringsdatum är det därför klokast att inrätta kontrollstationer. Du och chefen träffas exempelvis en gång i veckan för att värdera det arbete som utförts och besluta om fortsättningen.

Det ideala är förstås att få gräva på heltid redan från början. Men det är otänkbart för de flesta. Och det kan finnas fördelar med att inledningsvis gräva vid sidan om, när du får tid över. Det minskar pressen på dig. Förmodligen kan du gräva på heltid senare i projektet, när du kan lova chefen en deadline.

3. Läsa in

Nu ska du själv bli något av expert på det område du ska granska. Här kan du inte misslyckas. Du behöver inte ens lyfta dig från stolen för att på Internet ta fram intressanta dokument i form av artiklar, rapporter, utredningar, statistik med mera.

Om du ska närma dig ett nytt ämnesområde börjar du lämpligen med att söka i en webbkatalog som är sorterad för hand, likt ett bibliotek.

Detsamma gäller om du är osäker på vilka sökord du ska använda i sökmotorn. Genom webbkatalogen, exempelvis Yahoo, kan du snabbt sätta dig in i ett ämne eller skaffa dig kunskaper om en bransch. Med den kunskapen ökar förutsättning för lyckad jakt med sökmotorn.

De flesta nöjer sig med att använda en sökmotor, vanligen Google. Men som grävare prövar du flera. Sökmotorerna gör sina uppdateringar i olika intervaller. Det gör att du kanske hittar en aktuell sida på Alltheweb eller Altavista men inte på Google.

Eftersom man aldrig vet vad som finns på nätet så kan du missa intressanta dokument om du nöjer dig med en sökmotor. Det tar bara några minuter extra att testa flera sökmotorer, men kan det kan ge oväntade resultat.

Utnyttja möjligheten till avancerad sökning. Om du exempelvis letar efter en rapport av något slag kan du avgränsa till filtypen pdf.

I den här inläsningsfasen samlar du in massor med dokument från myndigheter, företag, bibliotek, universitet och så vidare och du talar med personer som är insatta i ämnet. Pappershögarna växer snabbt på ditt skrivbord, liksom antalet filer i din dator. Det är därför nödvändigt redan nu att du skapar administrativa rutiner. Se till att det blir ordning och reda, annars dröjer det inte länge innan en stor del av ditt grävande består i att leta efter försvunna papper på ditt eget skrivbord och borttappade filer i din dator.

Arkivera pappershandlingar i pärmar eller mappar. Spara alla databassökningar i en och samma mapp i datorn, samma sak med utskrifter av intervjuer och bakgrundssamtal och andra dokument.

Inläsningen ger dig namn på personer som kan vara lämpliga att kontakta. Skriv in namnen i ett Excel-dokument med telefonnummer, adress m m. På så sätt skapar du en telefonlista för projektet som blir ett mycket viktigt verktyg i arbetet.

Efter denna kunskapshämtning kan det vara dags att göra en arbetsplan.

Vilka dokument ska tas fram? Vilka personer ska kontaktas? Och i vilken ordning?

4. Granska i offentliga källor

En grävares grundinställning bör vara att alla handlingar på myndigheter är offentliga.

Med den inställningen har du större förutsättningar att komma över uppgifter i handlingar som förmodligen borde beläggas med sekretess. Ty okunskapen är stor bland tjänstemän, inte bara om handlingarnas offentlighet utan även om motsatsen.

Dessutom finns det faktiskt patosfyllda tjänstemän som vill hjälpa oss i vårt granskande arbete. En sådan tjänsteman kan vara beredd ta risken att ge dig en handling med sekretesskyddat innehåll.

Ett annat sätt att få del av vissa sekretessbelagda uppgifter är att be tjänstemännen utnyttja sin meddelarfrihet genom att högläsa det som står i handlingen. Tjänstemannen har nämligen rätt att muntligt ge dig upplysningar för publicering.

Även här kan okunskapen vara stor. I vissa fall kan du behöva informera tjänstemannen om hans eller hennes rättigheter. Samma sak gäller källskyddet och förbudet att efterforska den som lämnat uppgift inom en myndighet.

Ta god tid på dig när du är på myndigheten. Bli kompis med tjänstemannen i diariet, men stanna inte där. Utnyttja alla tillfällen att tala med tjänstemännen, höga som låga. Det kan ge dig oväntade upplysningar.

Det handlar om att skapa ett förtroende. Få personer är beredda att ta några risker för att hjälpa dig innan de vet vilken korrekt och samvetsgrann reporter du är. Förtroendeskapande åtgärder, som att återkommande stämma av fakta, kan visa sig ovärderliga i slutet av projekt. I bästa fall kan tjänstemannen bli som en medhjälpare i granskningen.

Du bör försöka lära känna myndigheten från högsta nivå och nedåt. Ställ frågor som de här:

Om myndigheten har tillsynsansvar – hur dokumenteras tillsynen?

Om någon på myndigheten gör fel – hur rapporteras det?

Vilka möten har chefen för myndigheten med sina närmaste medarbetare?

Skrivs det protokoll? Skrivs det andra interna mötesprotokoll?

Finns det handlingar som inte diarieförs? Var förvaras de?

Frågor som kan leda dig till fynd bland handlingar vars existens du inte hade en aning om.

Du måste ibland fresta tjänstemännens tålamod.

Snåla inte med kopior. Är du minsta tveksam om du behöver handlingen – kopiera! Bry dig inte om tjänstemannens besvärade min. Han eller hon är skyldig att hjälpa dig.

Om du ska kartlägga en person kan några telefonsamtal ge en rivstart.

Du kan få fram en mängd intressanta uppgifter på mindre än en timme.

Personnumret är nyckeln du behöver för att komma in i de offentliga registren. Skatteverket kan hjälpa dig om du inte har tillgång till Statens person- och adressregister (SPAR) genom datorn.

På Skatteverket kan du begära ut en personbild som även ger dig personnummer till make/maka och barn.

Här är några exempel på frågor som du snabbt kan få svar på:

Skatteverket – taxerad inkomst och förmögenhet (glöm inte att fråga om beslut om taxering överklagats eller omprövats)?

Tingsrätten – har personen varit fälld för brott de senaste åren eller varit part i civilrättslig process?

Länsrätten – har personen haft indraget körkort, är personen part i skattemål?

Kronofogdemyndigheten – har personen skulder, obetalda böter eller betalningsförelägganden?

Bolagsverket – har personen egen firma, handelsbolag eller styrelsepost i aktiebolag?

Vägverket – vilka bilar äger personen?

Lantmäteriverket – vilka fastigheter äger personen?

Här är några exempel på offentliga källor som kan ge uppgifter om företag:

Bolagsverket – vilken verksamhet har aktiebolaget, vilka sitter i styrelsen och hur stor är omsättningen och vinsten?

Tingsrätten – har företaget varit indraget i en civilrättslig process, har det gjort konkurs?

Länsstyrelsen – har företaget miljöfarlig verksamhet?

Kronofogdemyndigheten – har företaget obetalda skatter?

Arbetsmiljöverket – har företaget fått anmärkningar på sin arbetsmiljö?

Försök vara kreativ när du utnyttjar offentlighetsprincipen. Ställ frågan: vilka myndigheter kan personen eller företaget tänkas ha varit i kontakt med? Dessa kontakter har förmodligen satt sina spår i form av handlingar som du kan begära ut.

5. Skaffa muntliga källor

Du kan inte bara nöja dig med att söka i offentliga handlingar. De mest spännande uppgifterna sätts vanligen inte på pränt. Däremot finns de i människors huvuden. Hur få dessa personer att berätta för dig?

Om det alltid bara vore att ringa upp, fråga och få svar skulle det inte behövas några grävare. Men personer som sitter inne med de intressanta uppgifterna har ofta starka skäl att inte svara på dina frågor. Det kan skada dem själva. Och du kan knappast kräva att någon ska riskera sin karriär, sin ekonomi, sin trygghet för att hjälpa dig med en artikel.

Vad göra?

Personen måste övertygas om att det är riskfritt att tala med dig. Du måste inge hundraprocentig trygghet. För det krävs att du och personen skapar en relation.

Den första kontakten kan ske per telefon eller brev – till bostaden.

Ring helst inte till arbetsplatsen. Det kan vara förenat med risker, eftersom du inte vet i vilken omgivning personen arbetar.

Målet med den första kontakten är få ett sammanträffande till stånd. Du möts säkert av tveksamhet, men du har övertygande argument att komma med. Du är en grävare som arbetar långsiktigt och noggrant. Det inger respekt.

Skulle tvekan kvarstå kan du erbjuda personen att läsa artiklar du har skrivit eller se inslag du har gjort. Om det inte hjälper med arbetsprover kan personen erbjudas att före publicering läsa artikel eller utskrift av inslag för att förvissa sig om korrekt behandling.

Formuleringar av den här typen kan fungera:

»Jag är nu inne i ett inledande skede i researchen och behöver hjälp med att skapa mig en rättvisande bild«.

Glöm inte heller smicker. Det kan få den kargaste person att mjukna:

»Jag har förstått att du är lite av expert på det här« eller »Flera har sagt att jag inte kan behandla detta område utan att först prata med dig«.

Ibland måste du gå ytterligare ett steg för att få personen att prata.

Du lovar att samtalet sker »off the record«. Källan namnges inte och citeras inte. Uppgifter från samtalet återges på ett sådant sätt att källan inte kan spåras. Tänk på att ett sådant avtal är juridiskt bindande. Om du röjer din källa riskerar du fängelse.

Om det ändå blir ett nej? Ge inte upp.

Du kan kanske ta hjälp av människor i källans omgivning. Du kan skaffa referenser, personer som kan intyga hur duktig och noggrann du är.

Kanske kan ett rekommendationsbrev från chefredaktören eller programchefen övertyga personen.

En sista utväg kan vara att ringa upp ett par veckor senare och säga: »Jag har fortsatt gräva och hittat en del intressanta saker som berör dig.«

Du svarar inte på den självklara motfrågan: Vadå? Ditt motdrag blir i stället att åter erbjuda ett möte där de nya uppgifterna kan diskuteras. Personens nyfikenhet är väckt. Och kanske inser han eller hon att det är lika bra att träffa denne envise grävare som aldrig ger upp.

Med den här arbetsmetoden kan du ta dig in i företag och organisationer där det inte finns någon offentlighetsprincip och där dörrarna oftast är stängda för kritiskt granskade journalister.

Så här kan en granskning av ett företag gå till:

Du talar först med en branschexpert som bland annat berättar om företagets ställning och vilka som är de hårdaste konkurrenterna. Du talar med konkurrenter som har all anledning att hjälpa dig i din granskning. De kan upplysa dig om personer som har hoppat av från företaget eller tvingats sluta. De före detta anställda kan ge dig många intressanta interiörer och även tipsa dig om personer på företaget som kan tänkas vilja prata med dig. Det kan vara personer som hamnat i onåd hos chefen eller som av annat skäl är missnöjda. Får du tala med någon av dessa är du mitt inne i företaget utan att chefen har märkt någonting.

Dörren till företaget kan öppnas även på andra sätt. Kanske kan tjänstemän på myndigheter hjälpa dig genom att utnyttja sin meddelarfrihet. Om företaget sysslar med skumma affärer kanske en polis, skattmas eller kronofogde kan hjälpa dig. Det kan vara frustrerande för en utredare att se hur fiffelare går fria. Denna frustration kan du dra nytta av.

På samma sätt kan du arbeta vid kartläggning av en makthavare, exempelvis en politiker. Rita upp ett nätverk av tänkbara källor runt politikern, på den ena sidan politikerns vänner och meningsfränder, på den andra sidan de negativa.

Och när du går in på vänsidan vet du att »björnen« väcks. Men även goda vänner kan ha intressanta saker att berätta. Det finns en given fråga att ställa i varje samtal med källan: »Vilka mer tycker du att jag ska kontakta?«

Det är viktigt att göra klart för sig varför källan pratar.

Hämndlystnad är ett vanligt skäl. Rättspatos också (det finns fortfarande). Nyfikenhet driver många människor, de talar för att få information i utbyte. Dessutom vill de flesta människor gärna tala om sig själva. De blir smickrade av att en grävande journalist visar ett så uppriktigt intresse.

Det är viktigt att vara källkritisk. Men bara för att du inser att källans skäl är hämndlystnad så betyder inte det att uppgiften är värdelös. När du vet skälet blir det däremot lättare att värdera informationen. Sen är det upp till dig att dubbelkolla uppgifterna och få dem bekräftade på annat sätt.

Om en person inte offentligt vill stå för sina uppgifter gäller det att gå vidare. Finns det dokument? Kanske kan källan visa dig vägen dit. Känner fler personer till uppgiften? Kontakta dem.

Har någon påtalat uppgiften i brev till en myndighet? Ta fram handlingarna.

Oftast är det dock inte så lätt. Det krävs andra lösningar.

En lösning kan vara att få källan att ändra sig, att förvandla »off the record« till »on the record«.

Börja med att fråga om källan kan tänka sig att stå för en liten, oförarglig uppgift. Om källan säger ja så blir nästa fråga: »Om du ställer upp på det så kan du kanske ställa upp även på det här« och så vidare.

Det är dock viktigt att du inte pressar och försöker övertala din källa. Ett bättre sätt att påverka din källa är att fortlöpande hålla honom eller henne informerad om framstegen i ditt arbete. Kanske kan källan bli ett slags bollblank. Din flit och envishet imponerar på källan som blir alltmer engagerad i projektet.

Förhoppningsvis kommer du att märka att källan börjar ändra sig. Då kan du ge följande förslag: »Jag gör reportaget precis som jag vill ha det, med ditt namn medtaget. Du får ta del av det före publicering. Om du inte är nöjd tar jag bort dig ur reportaget.«

Gör det till en vana att alltid referensbanda dina telefonsamtal. Du behöver det i efterhand dels för att kunna analysera vad som sagts, dels för att kunna styrka vad som sagts. Du vet aldrig när det förlösande samtalet kommer. Därför gäller det att alltid ha telefonen kopplad till en bandspelare eller mp3-spelare med inspelningsmöjlighet.

Om någon frågar om du bandar svarar du sanningsenligt och tillägger:

»Jag referensbandar för att försäkra mig om att jag uppfattar allt rätt«.

6. Lägga pussel

Ett grävprojekt kan liknas vid ett ovanligt svårt pussel. Du vet inte hur bilden ser ut och du vet inte hur många pusselbitar det finns. Du ska ta fram en bild som inte tidigare varit känd.

För att kunna göra det måste du analysera det insamlade materialet. Du har samlat på dig en enorm mängd papper, blocken är fyllda med anteckningar och du har en massa band med inspelade telefonsamtal som åtminstone delvis måste skrivas ut.

Du har förmodligen samlat på dig ofantligt mycket mer material än vad som kommer att behövas i slutändan. Och det är klokt att göra så. Det är grävarens sätt att skapa trygghet för sig själv.

Först ser du till att du har så mycket information att minivån är säkrad. Sedan arbetar du vidare mot maximålet. Ju närmare målet du kommer, desto ointressantare blir materialet som du samlade in i början.

Det är viktigt att du tar dig tid och verkligen går igenom allt material även om det är frestande att låta bli. Du kan skönja spännande mönster och upptäcka ytor där du ännu inte har grävt. Fortfarande finns det tid att utforska nya spår.

Förhoppningsvis har du redan de dokument som behövs för att bevisa din tes. Om inte krävs det ett pusselläggande för att du ska komma vidare och kunna dra en slutsats om missförhållandet. Exempelvis kan en kronologi i ett Excel-dokument underlätta för dig att se samband och mönster. I ett sådant dokument kan du också spalta upp allt som talar

för din hypotes och allt som talar emot. På det sättet kan du identifiera svagheter och klarlägga vilka bevis du saknar och bör inrikta dig på att hitta.

Du kan också lista allt som du är »nästan« säker på i en kolumn (efter att ha umgåtts med vissa uppgifter en längre tid blir de lätt en sanning). I den andra kolumnen noterar du hur dessa uppgifter kan kollas.

Det är viktigt att komma ihåg att få grävprojekt går som på räls hela tiden. För eller senare hamnar du i den mörka tunneln. Du vet att missförhållandet finns – men kan inte belägga det. Det är i dessa »svarta« stunder som det avgörs om du står pall. Du känner dig misslyckad. Veckor eller kanske till och med månader av arbete har inte gett tillräckligt, kollegerna undrar vad du egentligen sysslar med, chefens blick blir alltmer bekymrad.

Det är då det gäller att bita ihop och gå vidare. Du kan vara fast förvissad om att det efter en motgång oftast följer en medgång. Det är oftast när det ser som mörkast ut som genombrottet kommer. Det är som om den plågsamma situationen tvingar fram en kreativitet som ger lösningen.

Det gäller bara att orka.

7. Utkräva ansvar

Förr eller senare måste du träffa nyckelpersonen i din granskning. Du har gått omvägar runt den här personen länge och känner anspänning. Men förmodligen är han eller hon mer nervös än vad du är.

Konfrontationen behöver inte bli så dramatisk. Förbered dig noga genom att skriva ner frågorna. Du vet säkert svaren på många av dem men har nu chansen att av den verklige experten få de pusselbitar som saknas.

Se till att du får dem innan du ställer de »tuffa« frågorna. Den granskade personen vill oftast också att fakta som återges vid publiceringen ska vara korrekta. Utnyttja det.

Identifiera de absolut viktigaste frågorna, kanske tre-fyra stycken. De är ofta av sådan karaktär att den ansvarige vill slingra sig ur dem.

Fråga om och om igen tills du får ett ordentligt svar. I vissa fall möter du en så slipad maktbävare att du tvingas lägga all din energi på en enda fråga för att du under den tid som står till buds ska ha en rimlig chans få ett svar.

Kontakta den ansvarige så tidigt du kan. »Björnen« väcks ofta redan av de första spadtagen. Det är i vilket fall som helst riskabelt att vänta med denna kontakt till kort före deadline. Den ansvarige har kanske ett ess i skjortärmen som du inte känner till och som kräver att du omprövar din hypotes. Då gäller det att ha tid för mer research.

Ofta vill den granskade personen inte ta sitt ansvar utan säger nej till intervju. Som grävare kan du inte nöja dig med detta.

Mejla en utskrift av det som du tänker publicera om personen, punkt för punkt. Tala om hur viktigt det är att han eller hon får framföra sina synpunkter. Ju mer genuint intresse för nyckelpersonens åsikter du visar, desto större chans att han eller hon ställer upp.

Om den ansvarige för ett missförhållande ändå hårdnackat vägrar att ställa upp på en regelrätt intervju så har du kanske ändå lyckats banda telefonsamtal med honom eller henne. Om du i samråd med din arbetsledare kommer fram till att denna dolda inspelning ska användas i radio eller TV bör följande krav uppfyllas:

Den bandade ska i förväg informeras om sändningen.

Den bandade ska erbjudas ta del av innehållet i smygbandningen, genom uppläsning, uppspelning eller utskrift.

Ställd inför denna information är det inte ovanligt att personen faller till föga och faktiskt ställer upp på en riktig intervju.

En nyckelperson som till slut ställer upp kräver ofta att få läsa texten eller ta del av inlag före publicering. Du kan gott vara generös och låta personen ta del av sina egna uttalanden och de meningar som bygger på uppgifter från intervjun. Var dock försiktig med att låta nyckelpersonen ta del av citat från andra människor. Det kan leda till otrevliga situationer där personer, som litar på dig, utsätts för påtryckningar eller hot.

8. Berätta en story

Du är färdig med din research och sitter på ett berg av dokument och uppgifter. Nu ska du göra en story av det och inte en avhandling.

Här har du nytta av din tidigare systematik. Ordning och reda i materialet hjälper dig att ha översikt. Nu krävs det att du lyfter blicken och tittar ner på materialet som om du satt i en helikopter. Sedan plockar du godbitarna.

Detta urval kan bli plågsamt. Du har ju så mycket att berätta.

Några tips:

Om du har tio exempel behöver du inte berätta om alla. Välj de bästa och mest representativa.

Om du har kontroversiella uppgifter så behöver du inte alltid redogöra för bevisen. De kan ofta sparas i skrivbordslådan att ta fram vid behov.

Om du har stött på svårigheter i grävandet så behöver du inte berätta om det. Publiken struntar i dina vedermodor.

Lämna för en stund rollen som grävare och försök tänka som en manusförfattare till en såpopera. Skriv en synopsis.

Så här kan det gå till:

Dela upp materialet i 10-15 rubriker. Varje rubrik representerar en viktig bit som måste vara med. Skriv ner rubrikerna på klisterlappar och sätt upp dem på väggen. Flytta fram och tillbaka tills du hittar den dramaturgiska balansen.

Nu återstår utmaningen att berätta en story utan att tumma på de krav som med rätta ställts på dig som grävare. Du får exempelvis inte förenkla allt till svart och vitt.

Det är frestande att avstå från uppgifter som talar för den person du granskat och emot din egen ursprungliga hypotes. Men ta med dem. Och låt alltid den granskade personen få framföra sina absolut bästa argument.

Undvik svepande formuleringar. Det anstår inte en grävare att insinuera saker som inte gått att belägga.

Om du är det minsta lilla osäker på någon uppgift – dubbelkolla eller avstå från att använda den.

Se till att du får tid att skriva. Och skriva om och om igen. Det innebär att du själv måste se till att researchen avbryts i god tid före deadline.

När artikeln är skriven eller inslaget är redigerat återstår att granska varenda bokstav och siffra.

9. Granska sig själv

Du ska utmana starka krafter; människor med makt, organisationer med stora resurser. Hur kommer de att svara?

Jo, minsta lilla blotta kommer att utnyttjas maximalt vid begäran om rättelser och i inlagor till Pressens opinionsnämnd och Granskningsnämnden. Därför finns det all anledning till självvransakan – före publicering.

Är det något som du inte vet som du borde veta? Är det något som gör att det inte känns riktigt bra i magen? Medge din osäkerhet nu – efter publicering är det för sent.

Gör en »rad för rad«-granskning av ditt manus – med hjälp av din chef eller en arbetskamrat som agerar djävulens advokat. För att denna genomgång ska bli effektiv krävs det stängd dörr, avstängd mobiltelefon och att du har ditt arkiv inom räckhåll. Alla sakuppgifter ska kunna verifieras med dokument.

Frågor att ställa vid genomgången:

Är alla sakuppgifter korrekta?

Är alla påståenden välgrundade?

Saknas uppgift som kan vara väsentlig?

Får alla som kritiserats komma till tals?

Får kritiserad bemöta all allvarlig kritik?

Denna hårdföra interna granskning är grävarens bästa livförsäkring. En slarvig grävare blir nämligen snabbt en före detta grävare.

Tänk på att det inte alltid räcker att ha rätt, det gäller också att kunna belägga att så är fallet. Det är inte ovanligt att anmälare häver ur sig rena lögner om exempelvis att han eller hon inte har fått möjlighet att bemöta kritiken. Då gäller det att visa att så inte är fallet. Därför är det viktigt att du dokumenterar ditt arbete, exempelvis genom att referensbanda telefonsamtal och föra dagbok.

10. Publicera och följ upp

Publiceringen bör föregås av noggranna taktiska överväganden för att få största möjliga genomslag.

Om materialet är omfattande bör publiceringen fördelas på flera dagar. Försök också planera uppföljningar i förväg. Då ökar förutsättningarna för att andra journalister hakar på. En enda dags publicering kan »försvinna« på grund av vackert väder eller att en stor händelse dominerar nyhetsflödet.

Har du grävt fram en riktigt stor nyhet bör det spridas till andra medier så snabbt som möjligt. Skicka pressmeddelande till TT eller försök planera nyheten på en annan redaktion som inte konkurrerar med din egen.

Det är obligatoriskt att vara på jobbet under publiceringsdagarna. Det blir förhoppningsvis en välförtjänt stund av njutning med läsare som ringer in och tackar och tips som strömmar in. Du får också vara beredd på att ta emot kritiska samtal.

Se till så att publiceringen inte följs under tystnad. Det vore frustrerande för både dig och din publik. Försök planera dina uppföljningar i förväg.

Om dina artiklar eller inlägg avslöjat något som kan vara brottsligt – ring upp en åklagare för en kommentar. Åklagare måste då överväga en åtgärd. En förundersökning kan bli nästa steg. Om det rör sig om kommunalt mygel – ring upp kommunens revisor för en kommentar. Stinker det tillräckligt mycket tvingas revisorn att agera. Och det finns säkert någon politiker som kan tänkas reagera på uppgifterna.

Du får förhoppningsvis göra uppföljningar en lång tid framöver.

Glöm inte dina källor. Klipper du av kontakten nu kommer de att tycka att du är en svikare. Fortsätt att värna om dem. Det är så du skaffar dig ett eget nät av källor inför framtida grävprojekt.

Kontakta även personen som varit föremål för din granskning. Det inger respekt. Och det kan faktiskt leda till att du får en ny oväntad källa.